

2015 | 2

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ TARTALOMBÓL

■ *GODA KÁROLY*

A KÖZÉPKORI BÉCSI ÉS BUDAI ÚRNAPOK
ÉS KÖRMENETEK KÖZÉP-EURÓPAI
KITEKINTÉSBN

■ *BUZA JÁNOS*

ADALÉK MAGYARORSZÁG 1526 ELŐTTI
PÉNZVERÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

■ *TUSOR PÉTER*

A PRÍMÁS, A BÁN ÉS A BÉCSI UDVAR
(1663–1664)

■ *VÖLGYESI ORSOLYA*

SZALAY LÁSZLÓ NEMZEDÉKE KÖLCSEY
VONZÁSÁBAN

■ *VARGA BÁLINT*

A BARBÁR MÚLT ÉS A NEMZETI DICSŐSÉG

■ *MIROSLAV MICHELA*

A SZENT ISTVÁN-KULTUSZ
REPREZENTÁCIÓI SZLOVÁKIÁBAN
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZEZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVII. ÉVFOLYAM, 2015. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

---

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Goda Károly: „Ecce panis angelorum”. A középkori bécsi és budai úrnapok és körmenetek közép-európai kitekintésben	183
Tusor Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664)	219
Völgyesi Orsolya: Szalay László nemzedéke Kőlcsey vonzásában	251

MŰHELY

Kovács Viktória: A leleszi premontreiek szalókai birtoklásának háttere	265
Buza János: A Dunába vetett vonópad. Adalék a Mohács előtti Magyarország pénzveréséhez	281
Kurucz György: Szövetségi érdek, protestáns szimpátia, katonai realitás: a Rákóczi-szabadságharc és az angol közvetítés	299
Varga Bálint: A barbár múlt és a nemzeti dicsőség	319
Miroslav Michela: „A haza legyen minden gyermekének hazája”. A Szent István-kultusz reprezentációi Szlovákiában a két világháború közötti időszakban	333

A barbár múlt és a nemzeti dicsőség*

A tizenkilencedik században a történetírás alapvető változáson ment keresztül. A történetírás egyrészt tudomány lett: a történésznek immár szigorú módszertant követnie kellett dolgoznia annak érdekében, hogy Leopold von Ranke milliószor idézett szavainak megfelelően feltárja, hogy mi történt *valójában*. Ugyanakkor a születőfélben levő történettudomány nem csupán a szigorú tudományosság mércéjének kellett hogy megfeleljen, hanem minden korábbinál jobban megerősödött legitimáló ereje is a fokozatosan mindent átfogó nacionalista ideológiák számára. A 19. század történésze tudományával a nemzetet kívánta szolgálni, és hamar kiderült, hogy a nemzet (vagy legalábbis a nacionalista politika) komoly igényt tart a tudományosan alátámasztott történeti narratívákra. A korszak történészei a nemzet múltjának dicsőségét keresték, hogy az tükörként szolgálhasson a közösség jelenének és jövőjének megértésében. A tudományos szélhámosok és sarlatánok viszont, bármilyen magasztos nemzeti cél érdekében tevékenykedtek is, igencsak megkérdőjelezhető szolgálatot tettek (gondoljunk például a cseh kézirat-hamisító Václav Hankára, vagy a már a kortársait is megmosolyogtató Horvát Istvánra). A korszak tipikus történésze tehát a vélt nemzeti célok és a szakszerűség által szabott korlátok között alkotott.

Tanulmányomban a magyar történelem egy rövid, de kikerülhetetlen korszakának változó értelmezéseinek keresztül arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként lehetett a tudományos történetírás módszereivel „kellemetlen” tényeket is úgy interpretálni, hogy azok beleilleszkedjenek a dicső múltat megalkotó nemzeti nagyelbeszélésbe. A tárgyalt korszak a 10. század első fele. A korszak arról ismert, hogy a honfoglalás után a még mindig nomád és pogány magyar törzsek körülbelül fél évszázadon keresztül hadjáratok sorát vezették Európa keresztény, letelepült lakosságú, állami szervezetséggel rendelkező részébe. Mivel a 19. század gondolkodói számára az állam biztosította a haladás kereteit, és mindenfajta szekularizáció ellenére az erkölcsöt még mindig leginkább keresztény alapon értelmezték, az ősmagyarok hadjáratainak értelmezése igen komoly kihívás elé állította a nemzeti történelem megalkotóit.¹

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” c. kiemelt projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Mivel tanulmányom tárgya a nemzeti nagyelbeszélés változásának története, ezért csupán érintőlegesen fog szó esni a témával foglalkozó speciális hadtörténetről. A hadtörténet interpretációinak

A barbár múlt feldolgozásának szükségszerűsége természetesen egyáltalán nem korlátozódott Magyarországra. Számos, a 19. századi tudományosság érveivel megerősített nemzeti eredetmítosz vezette vissza a kereszténység és államiság előtti korba a nemzet eredetét (például germán–német kontinuitás).² A romantikus nemzeti historiográfiák a Tacitustól levezetett „nemes vadember” toposzának felhasználásával Európa-szerte amellettt érveltek, hogy korai társadalmak politikai szervezete egyenlőségre, azaz egyfajta primitív demokráciára épült.³

Ugyanakkor az észak-európai historiográfiákat elemezve Kristi Kukk arra a megállapításra jutott, hogy a korszak történései a forrásadottságok és az aktuális politikai helyzet függvényében igencsak eltérő stratégiákat választottak a pogány korszak értékelésére. Mivel a domináns nemzetek elképzelt aranykorai nem vagy csak igen kis részben estek a pogány korszakra, ezért történetírásaik számára a pogány időszak csak igen korlátozott jelentőséggel bírt (például a svéd esetben). A balti német és a lengyel esetben a szerzők többsége kiemelte a kereszténység civilizatorikus szerepét, mivel az előbbieket a lettek és az észtek, az utóbbiak pedig a litvánok felé terjesztették el a kereszténységet és a civilizációt.⁴

A nem domináns nemzetek historiográfiájában a pogány korszak valamivel komolyabb szerepet kapott. Norvégiában a számos forrás miatt ez az időszak megkerülhetetlen volt ugyan, ám háttérbe szorult, mivel a norvég aranykort a 13. századra tették. A pogány korszak a finn és lett történészek számára sem bírt kiemelt jelentőséggel, mivel egyrészt alig állt rendelkezésre forrás, másrészt pedig mindkét nép viszonylag könnyen vette fel a kereszténységet, ezért a pogány függetlenség elvesztése nem tűnt annyira durva törésnek. A pogány korszak az észtek és a litván történetírásban játszotta a legmarkánsabb szerepet. A litván romantikus történetírás atyja, Simonas Daukantas a pogány litvánok nemes jellemét és szabadságát a katolikus Német Lovagrenddel, illetve Lengyelországgal állította szembe. Ahogy azonban a 19. század végén a litván nemzeti mozgalom számára az oroszellenesség lett a meghatározó a korábbi lengyelelenség helyett, úgy lett a katolikus litván nagyfejedelem, Vytautas a nemzeti hős, és helyeződött át az aranykor a 14–15. század fordulójára. A legnehezebb dolga a 19. század utolsó harmadában megszülető észtek nemzeti történetírás szerzőinek volt. A pogány észtek brutalitásáról, illetve a kereszténység felvételének erőszakos kikényszerítéséről ugyanis na-

---

változását feldolgozta B. Szabó János: A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könyvnyűlovasságról. Argumentum, Bp., 2010. 13–38.

2 Walter Pohl: Modern Uses of Early Medieval Ethnic Origins. In: Gebrauch und Missbrauch des Mittelalters, 19–21. Jahrhundert. Hrsg. János M. Bak–Jörg Jarnut–Pierre Monet–Bernd Schneidmüller. Fink, München, 2009. 55–70.

3 Monika Baár: Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century. Oxford University Press, Oxford, 2010. 167–195.

4 Kristi Kukk: Stubborn Histories. Overcoming pagan brutality narrative in Estonian 19th-century national-romantic historiography in the Nordic and Baltic context. Scandinavian Journal of History 38. (2013) 2. sz. 138.

gyon sok forrás állt rendelkezésre. Az észti szerzők ezért hezitáltak a pogány szabadság dicsőítése és barbár voltának elítélése között.⁵

Forrásadottságait tekintve a 10. századi magyar történelem lehetséges értelmezése azokkal az északi népekkel mutat rokonságot, ahol a külföldi szerzők a pogány brutalitást emelik ki. Az ősmagyarok hadjáratairól kortárs magyar forrás nem maradt fenn. A legtöbb korabeli információt itáliai és németországi szerzők tollából ismerjük, akik részletesen beszámoltak a magyarok hadjáratairól. Nem meglepő módon ezek a kortárs híradások nem fukarkodtak a negatív jelzőkkel. A szerzők közül műveltségével kiemelkedő Regino prümi apát, majd trieri szerzetes évkönyve szerint például a magyarok „nem emberek, hanem vadállatok módjára élnek. Ugyanis állítólag nyers húst esznek és vért isznak; az embereknek, akiket elfognak, a szívét darabkára vágva mintegy orvossággként felfalják, semmilyen könnyűség nem hatja meg őket, a kegyesség nem indítja meg szívüket. A hajukat egészen bőrig késsel levágják.”⁶ Hozzá hasonlóan nyilvánult meg a longobárd nemesember és későbbi cremonai püspök Liudprand, akinek *Antapodosis* című krónikája szerint a magyarok „kapzsi és vakmerő [nép], mely nem ismeri a mindenható Istent, de járatos mindenfajta gazságban, s csupán gyilkolásra és gazságra vágyik”.⁷

„Ázsiai horda”: a német felvilágosodás hatása

A modern nyugat-európai, elsősorban német történetírók ezen forrásokra alapozva igencsak negatív képet festettek a 10. század magyarjairól. A göttingeni August Ludwig Schlözer, a késői felvilágosodás egyik legnagyobb hatású történésze számára a pogány magyarok „jelentéktelen, vad ázsiai hordá”-t alkottak. Schlözer szemében a magyar katonai sikerek nem harci erényeiknek vagy nagy számuknak voltak köszönhetőek, hanem annak, hogy a német nemzet ideiglenesen elveszítette önbizalmát.⁸ A német liberalizmus egyik vezető képviselője, Karl von Rotteck pedig a hunok barbaritásához hasonlította a magyarokét, akik szerinte munka helyett csak háborúskodással foglalkoztak, Isten nemes tiszteletét nem ismerték és egyáltalán emberi érzésekkel is alig rendelkeztek. Rotteck a középkori szerzők vádjai közül csak az emberevést nem tartja valószínűnek, de szerinte sokatmondó, hogy ilyen vádakkal illették a magyarokat.⁹ Fél évszázaddal később Hans Prutz köni-

5 Uo. 139–148.

6 A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk. Györffy György. Osiris, Bp., 2002. 199.

7 Uo. 213. Ugyan nem a 10. században élt, de Freisingi Ottó részletes leírása a magyarokról szintén ebbe a sorba illeszkedik bele.

8 *August Ludwig Schlözer*: Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. II. Vandenhoeck-Ruprecht, Göttingen, 1796. 164., 169.

9 *Karl von Rotteck*: Allgemeine Geschichte vom Anfang der historischen Kenntnis bis auf unsere Zeiten. V. Herderschen Kunst- und Buchhandlung, Freiburg im Breisgau, 1834. 63.

bergi professzor gyakorlatilag ugyanilyen szellemben ír a magyarokról.¹⁰ A német történetírás érveit szláv, elsősorban cseh és szlovák történészek előszeretettel vették át, hogy azokat a nemzeti rivalizálás során felhasználják. František Palacký nagy hatású interpretációja szerint a barbár magyarok a keresztény, civilizált Morvaország megdöntésével egyrészt egy egységes szláv állam lehetőségét szüntették meg, másrészt egész Európára hoztak veszedelmet.¹¹

Mivel a 18–19. századi magyar történettudomány alapvetően németországi mintákból tanult, Schlözer és Rotteck szövegeit jól ismerték a magyar szerzők is.¹² A Schlözer-tanítvány Johann Christian Engel még a kései felvilágosodás szellemében értelmezte az ősmagyar történelmet. Engel szerint a korszak magyarjai barbaritásuk miatt támadtak a keresztény Európára. Az általuk fogságba vetett keresztények azonban erkölcsi, kulturális és vallási forradalmat hoztak a magyarok körébe, és így a kultúrában előbbre tartó németek és szlávok hatására ők is megszeliődtek.¹³

„Nem voltak bizony ők oly idomtalan barbarusok”:
romantikus apologetika

A már a 18. század közepétől születőben levő magyar nemzeti történeti diskurzus azonban elutasította a felvilágosodás kultúrlejtő-elméletére alapuló negatív képet a pogány korszak magyarjairól. A Göttingenben iskolázott debreceni klasszika-filológus és történészprofesszor, Budai Ézsaiás még érezhető távolságtartással számol be a magyar hadjáratokról: szerinte 955-ben „minden igaz ok nélkül” támadtak a magyarok Németországra, de Engellel ellentétben a hadjáratok pusztító hatására nem tér ki.¹⁴ Már a 18. század végén megjelentek azonban a Budai óvatos narrációjához képest a pogány magyarokat kifejezetten dicsőítő elbeszélések is. Az elsőként 1746-ban kiadott *Gesta Hungarorum*, majd Dugonics András 1788-ban megjelent *Etelka* című regénye bestsellerek lettek, és a honfoglalás a magyar nemzeti történeti kánon megkerülhetetlen sarokpontjává vált. Ennek megfelelően a pogány magyarokat fel kellett menteni a schlözeriánus szerzők vádjai alól. „Nem voltak bizony ők oly idomtalan barbarusok, amilyeneknek festették a papok, a klastromi írók” – vélte például Virág Benedek, az első, magyar nyelven író roman-

10 *Hans Prutz*: Staatengeschichte des Abendlandes im Mittelalter. Von Karl d. Grossen bis auf Maximilian. I. G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung, Berlin, 1885. 168.

11 *Franz Palacký*: Geschichte von Böhmen. Größtentheils nach Urkunden und Handschriften. I. Tempsky, Prag, 1864. 157., 197–200.

12 *Bíró Annamária*: Nemzetek Erdélyben. August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011.; *H. Balázs Éva*: A magyar jozefinisták külföldi kapcsolataihoz. Századok 97. (1963) 1187–1204.

13 *Johann Christian Engel*: Geschichte des Königreichs Ungarn. I. Cotta, Tübingen, 1811. 32–33.

14 *Budai Ézsaiás*: Magyar ország históriája a mohatsi veszedelemig. Csáthy, Debrecen, 1805. 106.

tikus történetíró.¹⁵ Virág úgy magyarázta a 10. századi hadjáratokat, hogy azokat az erkölcstelen bajorok provokálták ki, amikor 907-ben azt hitték, hogy Árpád halálával végzetesen meggyengült a magyar törzsszövetség, és ezért a magyarokra támadtak. A német és itáliai belviszonyok romlottsága Virág számára bizonyíték, hogy a korabeli keresztény Európa nem volt a magyaroknál felsőbb rendű. A kései felvilágosodás és a korai romantika határán álló Ignaz Aurelius Fessler számára – Virághoz hasonlóan – a magyarok a tacitusi értelemben vett „jóravaló barbárok” (*redliche Barbaren*) voltak, akik a 10. század első felében a fejedelemmel összhangban, valós nemzeti egységben éltek. Mivel Fessler történelemfelfogásának az uralkodó és a nemzet egysége volt az alapja, ezért nála a 10. századi magyarok elsőbbséget élveztek a korabeli széttagolt németekkel szemben. Ráadásul Fessler azt is állítja, hogy a magyar hadjáratok során a németektől elvett kincs valójában a rómaiaktól és az avaroktól származott, azaz eredetük erkölcstelen, így ezeket a javakat elrabolni, ha nem is volt erkölcsös, de mindenesetre nem vallott a németeknél nagyobb romlottságra.¹⁶

A korai romantika szerzőinek érveit a romantikus magyar történetírás legnagyobb hatású szerzője, Horváth Mihály fejlesztette tovább és fejtette ki olyan hatással, amely azután hosszú évtizedeken keresztül érezhető volt. Horváth első jelentős művét éppen a 10. század értelmezésének szentelte. A *Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet s Európa polgári és erkölcsi műveltsége között* című munkát Horváth eredetileg 1836-ban írta a Magyar Tudományos Akadémia pályázatára, de csak egy évtizeddel később került kiadásra.¹⁷ A terjedelmes tanulmányban Horváth felvázolja a 9–10. századi Európa kulturális állapotát, hogy ehhez tudja mérni az ősmagyarokat. Horváth, hasonlóan a korszak nyugat-európai szerzőihez, igen szomorú képet fest Európáról. Számára a 9–10. század Nyugat-Európája erőszakos és műveletlen. A nemesek korlátlan hatalommal bírnak, elnyomják a polgárokat és az alsóbb rétegeket, így az uralkodó hatalma is csekély. Horváth szerint a gazdaság és a művészetek is primitív szinten álltak. Az erkölcsök vadak, valós ítélkezés helyett istenítéletet vagy párbajt alkalmaztak, egyedül a lovagság felbukkanó eszméjét látja reménykeltőnek. Az általános negatív kép alól csak kevés kivételt talál: gazdasági és művészeti tekintetben néhány itáliai várost, illetve kolostort idéz fel, ahol megjelentek a távolsági kereskedelem, valamint a tudós munka csírái. A szabadság tekintetében dicséri Nagy Alfrédot (de az ő uralkodását beárnyékolja a rabszolgaság intézménye), a spanyolokat, akik az arabokkal folytatott háborúk miatt bátrak és szabad lelkűek, valamint a skandináv királyságokat, ahol a szabadság hosszú ideig tartott, őket viszont kegyetlenségükért róttá meg. Bizáncban Horváth még ennyi pozitívumot sem lát: számára a keleti császárság a tespedt uralkodók és a korrupt hivatalnokok által brutálisan megadóztatott

15 *Virág Benedek*: Magyar századok. Magvető, Bp., 1983. 47.

16 *Ignaz Aurelius Fessler*: Die Geschichte der Ungern und ihre Landsassen. Gleditsch, Leipzig, 1815. 274–277.

17 *Horváth Mihály*: Párhuzam az Európába költözködő magyar nemzet s Európa polgári és erkölcsi műveltsége között. In: *Uő*: Kisebbségtörténelmi munkái. Ráth, Pest, 1868. 1–146.

alattvalók országa. A bizánciak ugyan Horváth szemében nem süllyedtek le az ázsiai szolgaság szintjére, de megszokták a zsarnokságot. Gazdaságuk nem alkot eredetit, mert csak közvetítő kereskedelmet űznek, művészetük pedig nyomába sem ér a régi görögökének, mert hiányzik az alkotók szabadsága. Horváth szerint a bizánciak erkölcsi téren is hitványak: puhányok, lusták, és a cirkuszi játékok kárpótolják őket az elvesztett szabadságért.

Ehhez a mércéhez méri Horváth Mihály az ősmagyarokat. A történetíró elhatárolja magát mind a nyugat-európai, dehonesztáló véleményektől, mind a magyarországi szerzőktől, akik csak a mértéktelen dicséret hangján szóltak az ősmagyarokról (itt vélhetően Horvát Istvánra gondol). Horváth a honfoglalás időszakának magyarságát egy zabolátlan ifjúhoz hasonlítja: a magyarok szabadok voltak (a szabadság történelemszemléletének kulcsfogalma), életüket a józan ész és az őszinteség szabályozta, de Álmos idejében már lerakták az alkotmányosság alapjait is. Kiemeli a magyarok magas erkölcsseit: vallásuk monotheista volt, bálványokat nem imádtak, hittek a lélek halhatatlanságában is. A honfoglalók becsületesek, tisztelik a fejedelmet, a nemest és az időst, elfogadják, hogy a nemesebb erkölcsök a vezérektől jönnek, igazságosak, megtartják az esküt, őszinték, vendégszeretőek, becsületüket pedig még életüknél is többre tartják. A magyarok nemes erkölcsének fejtegetései közben Horváth egészen groteszk érvelést is használ: a magyar harcosok tisztelték a nőket, ami abból is látszik, hogy egyik hadjáratuk során egy zárda apácáit anélkül gyilkolták meg, hogy előtte megerőszakolták volna őket.¹⁸

A magyarok számos erényét felvázoló Horváth azonban elismerte, hogy folyamatos katonai győzelmeik nyomán megjelent közöttük a pénzsóvárság és a kegyetlenség, és ez vezetett az Európa elleni hadjárataikhoz. Sőt miután már nem tudtak külföldön rabolni, egymást kezdték kifosztani. Akárcsak a hasonló fokon álló népek, a magyarok is részeskedtek és mértéktelenek voltak. Ezért a katolikus pap történetíró szerint a kereszténység felvétele nagyon jót tett a magyaroknak. Mindenesetre Horváth konklúziója szerint a korabeli Európa keresztény népei már elvesztették korábban élvezett szabadságukat, magas kultúra viszont még nem fejlődött ki közöttük. Ezzel szemben a magyarok egyértelműen szabadok voltak (azaz Horváth szemében felsőbbrendűek), bár a keresztény Európa valamivel megelőzte őket polgárosodásban (azaz a társadalmi viszonyok összetettségében), illetve kultúrában. Horváth tehát döntetlenre hozta a keresztény Európa–pogány magyarok mérközést, ami a kortárs európai történetírás interpretációit, valamint magukat a forrásokat tekintve is az elérhető legjobb eredménynek tűnik.¹⁹

Horváth Mihály alaposan kidolgozott, Európa egészét figyelembe vevő interpretációja a magyar történetírásra évtizedekig meghatározó hatást gyakorolt. A 19. század közepének szerzői – akár idézik Horváthot, akár nem – a *Párhuzam* nyomdokain haladtak, és megegyeznek abban, hogy a pogány magyar korszak

¹⁸ Uo. 113.

¹⁹ Horváth Mihály legkorszerűbb értékelése: *Baár, M.*: i. m. (3. jz.) 189–193.

apologétáiként léptek fel. Így például Wenzel Gusztáv felháborodottan utasította el azt az elképzelést, hogy egy nomád nép eleve nem lehet „kultúrnép”. Szerinte a pogány magyarok igenis rendelkeztek önálló nemzeti kultúrával.²⁰

A nagykőrösi gimnázium, majd a kolozsvári egyetem professzoraként ténykedő Szabó Károly munkásságának központi részét képezte a korai magyar történelem. Szabó a szabad és egységes magyar nemzetet állította szembe a törzsi, osztály- és egyéni érdekek által megosztott Nyugat-Európával. Szabó a nyugati hadjáratokban a magyar történelem, a magyar katonai géniusz kivételesen dicső pillanatát látta. Az augsburgi csata ugyan ennek a dicső momentumnak véget vetett, de Szabó szerint a vereség után a „fogékony, életrevaló, helyes tapintatú” magyarok ennek köszönhetően ismerték fel, hogy eljött a megkeresztelkedés és a nyugati integráció ideje.²¹

Fraknói Vilmos egy korai, 1861-ben megjelent munkájában, *A magyar nemzet műveltségi állásának vázlatja az első fejedelmek korában és a kereszténység behozatalának történetében* explicit módon tagadja, hogy a magyarok valaha is barbárok lettek volna: „Őseink sem bevándorlásuk előtt és alatt, sem később, s annál kevésbé István uralkodása alatt és után, barbárok nem voltak; hanem ha nem is bírt a természet népe a XIX-ik század mesterkélt műveltségével: bírt egészséges ész-, tiszta erkölcsök-, józan törvényekkel, célszerű alkotmány-, kormányforma, és valóban ésszerű vallással, minél többet csak olyanok várnak és követelnek, kik a múltat korlátolt elméjükkel másképp nem is képzelhetik, mint koruk jelmezében.”²² Ezen „korlátolt elméjű” szerzők közül konkrétan Schlözert és Rottecket nevezi meg. Fraknói odáig azért nem ment el, hogy a magyarok és a keresztény Európa közötti egyenlőség mellé tegye le a voksát, de szerinte a magyarok a népvándorlás korának minden más népénél magasabb műveltséggel bírtak.

Hasonlóan érvel a művészettörténészként az MTA levelező tagjává választott temesi főispán, Ormós Zsigmond is. Szerinte a korabeli Nyugat-Európa szomorú képet mutatott, amitől a magyarok műveltségi és erkölcsi színvonala nem maradt el jelentősen. A magyarok, ha akartak volna se tudtak volna mit tanulni a korabeli Németországtól, mivel a németek szintén erőszakosak és kulturálisan elmaradtak voltak.²³

A leginkább apologetikus pozíciót a pesti egyetem magyar történelem professzora, Kerékgyártó Árpád vette fel. Sok eredetit nem tett hozzá Horváth Mihály koncepciójához, csupán még inkább eltúlozta a *Párhuzam* érvelését. Kerékgyártó a magyarok ellen elkövetett minden cselekedet felett moralizál: a magyarok soha nem vetemedtek volna olyan „gaztetre”, mint az állítólagos Csörsz vezér törbe csalása, az augsburgi csata után pedig a magyar foglyok kivégzése „a német nem-

20 Wenzel Gusztáv: Eszmetörredékek a magyarok eredetéről. Új magyar muzeum 1. (1851) 6. sz. 305–329.

21 Szabó Károly: Kissebb történeti munkái. Ráth, Bp., 1873. 314.

22 Frankl [Fraknói] Vilmos: A magyar nemzet műveltségi állásának vázlatja az első fejedelmek korában és a kereszténység behozatalának története. Emich, Pest, 1861. 82

23 Ormós Zsigmond: Árpádkori művelődésünk története. Athenaeum, Bp., 1881. 38.

zet akkori műveltségének nem válik becsületére”.²⁴ Kerékgyártó szerint a magyar nép „nagy figyelmet ébresztett maga iránt az Európában letelepült magyar sajátságos keleti jellemvonásai, erkölcsi, intézeti s tettűs élete által. Nemes büszkesége, pompaszeretete, népszerű alkotmánya, páratlan hadművészete, egyszerű természetcultusa, ujdán alapított roppant birodalma, jeles tehetségeinek s életrevalóságának maradandó bizonyítványai.”²⁵

A Horváthot követő romantikus apologetáktól valamennyire eltér Szalay László narrációja. Az általa írt *Magyarország története* leginkább a magyar alkotmánytörténetre koncentrál, így a hadjáratok nem kaptak benne komoly szerepet. Szalay mérsékelt apologetikus pozíciót foglal el: ahogyan a germánok a hanyatló antik világ szétverésével lettek a középkori Európa katalizátorai, úgy frissítették fel a magyar támadások is Európát a 10. században. A magyarok pusztításai semmivel sem voltak durvábbak, mint a korszakban bárkié, és Szalay szellemesen veszi észre az egykorú források túlzásait: „Ollyatén város, melly az innenső lapon romokba dült, a tulsón már nem megvetendő virágzásnak örvend ismét.”²⁶ A magyar hadjáratok egyhangú magasztalásáról azonban Szalaynál szó sincs: csupán néhány, közelebről meg nem nevezett hadjáratot tart a magyar terület biztosítása miatt ténylegesen szükségesnek, a többit azonban implicite rablóhadjáratnak véli. Horváth Mihállyal egyetértve Szalay is felfedezte a magyarokban a polgárisodás csíráit (rendelkeztek saját írással, fejlett nyelvvel és kézművességgel); ezt ő az évszázadokkal korábbi perzsa hatásnak tulajdonítja.²⁷

„Kapzsi törzsfők rablóvállalatai”: a kritikai fordulat

A magyar hadjáratok apologetikus értelmezése egészen a 19. század utolsó harmadáig tartott. A 19. század utolsó évtizedeire esett a magyar történetírás professzionalizálódásának kulcsidőszaka: a történetírás stabil, szakszerű intézményrendszerének kiegyezést követő létrejötte után a szakszerű történetírók első generációja is színre lépett. Ezt a generációt általában két nyugati intellektuális hatás érte: egyrészt a leginkább Leopold von Ranke nevéhez köthető forráskritikai módszer és a német historizmus, másrészt a pozitívizmus. A pogány magyarokkal foglalkozó narratívák megalkotásához mindenekelőtt az orientalisztika és az ázsiai népek néprajza (különösen Vámbéry Ármin kutatásai) adtak új impulzusokat.

Az 1890-es években egymás után jelentek meg olyan művek, amelyek a korai magyar történelmet átértelmezték. A honfoglalást tekintve a legnagyobb változást az

24 *Kerékgyártó Árpád*: Magyarország történetének kézikönyve. I. Heckenast, Pest, 1867. 27.

25 *Uő*: Magyarország művelődésének története, különös tekintettel az anyaország, úgy szinte Erdély, Horvát- és Tótország államélete kifejlésére. I. A vezérek kora 887–1000. Krupinszky, Pest, 1859. 451.

26 *Szalay László*: Magyarország története. Geibel, Lipcse, 1852. 56.

27 Uo. 60–61.

jelentette, hogy a forráskritika rendszeres használata során fény derült Anonymus *Gesta Hungarorum*ának kétséges forrásértékére, így a honfoglalás részletei homályba vesztek. A honfoglalást követő időszak értelmezésében pedig az apologetika mérséklődése vagy akár teljes hiánya, illetve a hadjáratok marginalizálása tűnik fel.

Az Országos Levéltár igazgatója, Pauler Gyula két művében is foglalkozott az Árpád-kor történetével. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* című, 1893-ban megjelent művében a magyarok nyugati hadjáratait nem nemzeti vállalkozásként tekinti, hanem „szegénylegények” és „rablócsapatok” támadásainak, amelyekben „kevés jó és sok gonosz szenvedélyt” lehet felfedezni.²⁸ A magyarok Pauler szerint ugyan komoly katonai képességekkel rendelkeztek, de a monogámián kívül egyéb erényt nem tulajdonít nekik. Vámbéry nyomán a türkménekből és a kirgizekből találja meg a magyarok modern analógiáit. 1900-ban megjelent művében nagyobb hangsúlyt kapott a pogány korszak. Itt Pauler abból indult ki, hogy a fejedelmi hatalom Árpád halála után meggyengült, a következő fejedelmek nem voltak igazi államférfiak (ellentétben Árpáddal, Gézával és Istvánnal). A gyenge és tehetségtelen fejedelmek elmulasztották egy nagy birodalom létrehozását, amit a nemzetközi helyzet lehetővé tett volna. Ehelyett engedték, hogy a magyar törzsek barbár módon kirabolják gyenge szomszédaikat.²⁹ Paulernél nyoma sincs a nemes vadember toposzának: a magyarok „nyersen, garázdán, vérengzőn [viselkedtek], de nem kegyetlenben, sőt emberségesebben, mint más barbár nép”.³⁰ Pauler a kereszténység felvételét így a leghatározottabban üdvözölte: katolikus meggyőzését könnyen össze tudta egyeztetni az általa programszerűen hirdetett (bár valójában csak nyomokban felfedezhető) pozitívizmussal és annak haladáseszményével.

A Paulernél másfél évtizeddel fiatalabb Marczali Henriket tekinthetjük az első szakszerűen képzett történésznek, aki az összes eddig elemzett szerzővel ellentétben nem autodidakta módon, hanem az egyetemen történelem szakot végezve lett először történelemtanár, majd történész. Az 1880-as évektől egyre nagyobb tekintélyű Marczalit bízták meg a millenniumi lelkesedés tudományos alátámasztásának céljából írt gigantikus, *A magyar nemzet története* című, tíz vaskos kötetet kitevő vállalkozás több kötetének megírásával. A korai magyar történetet tárgyaló első kötetben igencsak kritikusán tárgyalja a magyar hadjáratokat. Marczali szemében a legtöbb nyugati hadjárat nem az egész nemzet tette volt, hanem „sóvár, kapzsi törzsfők és hadvezérek” „rablóvállalatai”.³¹ A 10. század közepére a korábbi „nagyszerű hadi organizmus” helyébe „zsákmányra sóvár, mással nem törődő, a mellett pusztító és gyújtogató rabló csoportok” léptek. Marczali szerint a zsákmányoló hadjáratok egyéni érdekeket szolgáltak, annyira, hogy a meggazdagodó portyázó vezérek már a nemzeti egységet, a magyar alkotmányos rendszert veszélyeztették.³² Marczali az apologetikus szerzők egy másik toposzát, a magyar

28 Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. I. MTA, Bp., 1893. 11.

29 Uő: *A magyar nemzet története* Szent Istvánig. MTA, Bp., 1900. 47–50.

30 Uo. 65.

31 Marczali Henrik: *A vezérek kora és a királyság megalapítása*. In: *A magyar nemzet története* I. Szerk. Szilágyi Sándor. Athenaeum, Bp., 1895. 144., 149.

32 Uo. 166.

becsületességet is elveti: úgy véli, hogy a 933. évi merseburgi csata egyik fontos előzménye az volt, hogy a magyarok és a németek között élő szlávok tudták, hogy „a magyar barátság megbízhatatlan”.³³ Ezzel együtt Marczali is azon az állásponton volt, hogy a magyarok nem harcoltak kegyetlenebbül, mint más kortárs népek, és a St. Gallen-i kolostor elfoglalásának értelmezésénél kiemeli, hogy embertelenségről, kegyetlenségről a magyarok nem tettek tanúságot.

Marczalihoz sokban hasonlít Acsády Ignác narratívája. A forrásokat alapos kritikán megrostáló Acsády határozottan elveti az ősmagyarok primitív demokráciájának romantikus toposzát, és helyette a fejedelmet szinte egyeduralkodónak látja. Acsády egyetért Marczalival abban, hogy a nyugati hadjáratok nem az egész nemzet vállalkozásai voltak, hanem csak „rakoncátlan elemek” magánakciói.³⁴ Miközben ezek az – Acsády szerint – igen kis létszámú hadjáratok folytak, a magyarok elsőprő többsége a Kárpát-medencében maradt, és fejedelmei utasítására, illetve a szláv őslakosok és a keresztény rabszolgák hatására fokról fokra közelebb került a kereszténységhez és a letelepedett életformához.

A pogány korszak nyugati háborúinak legkritikusabb értelmezését Borovszky Samu, az MTA levéltárosa szolgáltatta 1894-ben: „A magyar nemzet a honfoglalást követő fél évszázadban Európa réme lett.”³⁵ Borovszky a magyar (és ezzel együtt a normann) hadjáratokat úgy értelmezi, hogy azok a (keresztény) civilizáció nagy kárára borzalmas pusztításokat végeztek, feldúltak városokat és kolostorokat, elhurcolva a védtelen lakosságot. Azonban annyiban az ősmagyarok védelmére kel, hogy a normannokkal ellentétben a magyaroknál időnként nemes vonások is felfedezhetők, mint például a félkegyelmű St. Gallen-i szerzetes, Heribald iránt tanúsított kedvességük.

A kritikus történetírás azonban nem szorította ki teljesen a romantikus-epologetikus historiográfiát. Horváth Mihály hatása még a századfordulón is érezhető volt. A történelemtanár, tankönyvszerző és tanfelügyelő Sebestyén Gyula például a horváthi gondolatmenetet átvéve így ír: az ősmagyarok „mindennapi életének bármely ágát is tekintsük, mindenütt annyi változatosságot, a békés meg harci esz-közökben oly gazdagságot, készítésükben annyi ügyességet találunk, hogy az ősök műveltségét az akkori nyugati népek műveltsége mellé állítva sem lehet kicsinyelnünk”.³⁶ Sebestyén érezhető büszkeséggel tárgyalja a magyar hadjáratokat (például az Alpokon átkelő magyarokat Hannibállal veti össze).

A romantikus és a kritikus történetírás együttélésének beszédes példája az 1907-ben, Árpád vezér halálának feltételezett ezredik évfordulójára kiadott reprezentatív *Árpád és az Árpádok: Történelmi emlékmű* című kötet. A nemzeti romantikus történetírás vezéralakja, Thaly Kálmán által javasolt munkában Domanovszky Sándor a forráskritika eredményeit összefoglalva „a költészet és való zagyva

33 Uo. 147., 157., 160.

34 *Acsády Ignác*: A magyar birodalom története a kútfők alapján a művelt közönség számára. I. Athenaeum, Bp., 1903. 50.

35 *Borovszky Samu*: A honfoglalás története a művelt közönség számára. Franklin, Bp., 1894. 121.

36 *Sebestyén Gyula*: Az Árpádok története. Franklin, Bp. 1905. 47–48.

vegyülékének” tekinti a *Gesta Hungarorum*ot.³⁷ A finnugrista nyelvész Szinnyei József pedig a kurrens néprajzi kutatások alapján a finnugor népek kontextusában rajzolja meg az ősmagyarok műveltségét. Nyugat-európai összevetésről Szinnyei-nél szó sincs.³⁸ Ugyanebben a könyvben viszont szót kapott Rónai Horváth Jenő tábornok is, akit a kora újkorral foglalkozó hadtörténeti munkásságáért az MTA tagjává választottak. Rónai Horváth a honfoglalást és az azt követő hadjáratok lefolyását a *Gesta Hungarorum* alapján, a nemzeti romantikus történelemszemlélet jegyében ismerteti. Számára a magyar hadjáratok a „nemzetbiztosítás” aktusai, csak a hadjáratok késői szakaszaiban merül fel a rablás mint motiváció. Rónai Horváth kiemeli, hogy a magyarok nem voltak kegyetlenebbek a korszak többi népénél. Ezzel szemben két szempontot is talál, ami szerint a magyarok megelőzik a németeket: a népvándorlás korában szerinte a germánok jóval brutálisabbak voltak, mint a rómaiak, a 10. században pedig a németek időnként becstelen eszközökhez folyamodtak, amit viszont a magyarok soha nem tettek meg.³⁹ Az amatőr Sebestyén és Rónai Horváth azonban a magyar történetírás perifériáján helyezkedtek el. Azaz a professzionális történetírás árnyékában a nemzeti apologetikus interpretáció ugyan túlélte, de egyértelműen háttérbe szorult.

Konklúzió

A pogány magyarok nyugati hadjáratai ugyan nem jelentek meg kulcskérdésként a középkori magyar történelem értelmezésében, de a korszakkal foglalkozó szerzők a témát megkerülni nem tudták. A felvilágosodás németországi szerzői a fejlődéstudomány elmélet jegyében jellemzően igen negatívan értékelték a barbár népeket és korszakokat; nem tettek kivételt a magyarokkal sem. Schlözer „vádjai” ellen a tacitusi nemes vadember mítoszát felhasználva évtizedeken keresztül harcolt a nemzeti-romantikus magyar történetírás. Az irracionális és a középkort általában szerető romantika számára a barbár múlt már sokkal vállalhatóbb volt, mint a felvilágosodás szerzői számára. Ugyan a romantikus szerzők a továbbra is uralkodó keresztény világkép miatt nem rajzoltak kritikátlanul pozitív képet, de a pogány magyarokban erkölcsös, primitív demokráciában élő népet láttak. A pogány magyarok nyugati harcaiban a nemzet harcossá válását, az erkölcstelen támadásra adott adekvát választ, illetve nagy stratégiai jelentőségű hadműveleteket véltek felfedezni. A kritikus szemléletű történetírás visszatért a felvilágosodás hagyományaihoz, amennyiben ismét a fejlődésben hitt, ezért a barbár múlt megint negatív színben tűnt fel. A pogány magyarok hadjáratainak fontosságát azáltal szorították vissza, hogy azokat nem nemzeti, hanem egyéni vállalkozásoknak állították be.

37 Domanovszky Sándor: A kútfők. In: Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Szerk. Csánki Dezső. Franklin, Bp., 1907. 6.

38 Szinnyei József: A magyarság eredete, nyelve, és honfoglaláskori műveltsége. In: Árpád és az Árpádok i. m. (37. jz.) 19–42.

39 Rónai Horváth Jenő: A magyar hadművészet Árpád korában. Honfoglalás. Hadjáratok. In: Árpád és az Árpádok i. m. (37. jz.) 101.

A narratíva ilyen változása mögött a bevezetőben említett két tényezőnek, a nemzeti legitimitáció kényszerének, illetve a történetírás átalakulásának komplex, egymásra kölcsönösen ható viszonyát lehet felfedezni. A tudomány autonóm változása (például szociáldarwinizmus, pozitívizmus) befolyásolta a jelenről alkotott diskurzusokat. Úgy tűnik azonban, hogy a másik irány, azaz az államról, társadalomról, nemzetről alkotott képzetek, a 19. század elejétől kezdve pedig különösen a nemzeti legitimitáció kényszerének befolyása a történettudományi gondolkodásra még erősebb volt. Mindenféle, az objektivitást hirdető történelemelmélet és történettudományi ethosz ellenére ez a tudomány már megszületésekor, a 19. század elején-dereken is mélyen átpolitizált és mitikus elemekkel átszőtt maradt. Ugyan Ranke és követői ezt mindvégig tagadták, de ma már jól lehet tudni, hogy nem voltak képesek megszabadulni a mitikus gondolkodástól, csupán valamivel jobban elrejtett, részben új, részben régi mítoszokat ápoltak tovább.

A narratíva változásainak megértéséhez tehát a legfontosabb támpontot az adja, hogy milyen változáson ment keresztül az államról, nemzetről, társadalomról alkotott felfogás, amelyhez aztán a múlttól alkotott kép – Szűcs Jenő szavaival – ideológiai hídként szolgált. A herderi nemzeteszme hatására a reformkor romantikus-liberális gondolkodásában a központi szereplő a nép volt, amelynek szabadsága minden más értéket felülírt. A „nép” története, jellemzői először a romantikus-liberális szerzők lapjain kaptak főszerepet. Az etnogenezis kérdése így a romantika számára megkerülhetetlenné vált, különösen a herderi eszmék által leginkább befolyásolt német területeken és attól keletre.⁴⁰ A nép szabadságát pedig könnyebb volt felfedezni a barbár és pogány társadalmak „primitív demokráciáiban”, mint a szigorú kötöttségeket fenntartó feudális társadalmakban, amelyeknek lebontása Közép-Európában éppen a romantikus-liberális gondolkodók legfontosabb politikai programja volt.

A 19. század vége politikai gondolkodásának középpontjában azonban már nem a nép és annak szabadsága, hanem az állam állt. Az 1870-es években paradigmaváltás történt a magyar politikát meghatározó liberális gondolkodáson belül: a nemzetiségi kérdés, a szociálpolitikai kihívások, a kapitalizmus néhány kudarca, azaz általában az előrehaladó modernizáció miatt a Vormärz szinte korlátlan szabadság-ideáját felváltotta az etatista liberalizmus iskolája (ami pedig a pozitivisták társadalomtudományokra támaszkodott). Beksics Gusztáv, a korszak meghatározó politikai gondolkodója az államot egyenesen a haladással és az európai civilizációval, a társadalmat viszont „Ázsiával”, azaz az elmaradottsággal azonosította.⁴¹ Így a 19. század végén a jelent és a múltat összekötő ideológiai híd nem a magyar nép genezisére és őstörténetére, hanem az államiság folytonosságára, illetve az azt etnocentrikusan értelmező magyar államalkotási képesség képzetére épült. A hódí-

40 Patrick Geary: *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2002. 21–33.; Holm Sundhaussen: *Der Einfluss der Herderschen Ideen auf die Nationalbildung bei den Völkern der Habsburger Monarchie*. Oldenbourg, München, 1973.

41 Cieger András: A hatalomra jutott liberalizmus és az állam a dualizmus első felének magyar politikai gondolkodásában. *Századvég* 20. (2001) tavasz: 95–118.

tás, a harci képességek elhalványultak az államalkotó képesség mögött.⁴² Az állam központi szerepe a rankei historizmusnak is megfelelt, mivel a levéltári források előtérbe helyezése automatikusan a politikatörténetnek adott primátust (Ranke az államot egyenesen Isten gondolatának tartotta).

Ebben a korszakban, amely a hangsúlyt az állam helyes működésére, illetve az államiság folytonosságára és a magyar államalkotó képességre helyezte, a pogány és nomád magyar társadalom kevés szimpátiára talált. Érdemes itt ismét a történészként nem túl jelentős munkássággal rendelkező, de a *Magyarország vármegyei és városai* című sorozat szerkesztőjeként a századvég középosztályára minden bizonnyal nagy hatást gyakorló Borovszky Samut idézni: „Felesleges az államélet legkezdetlegesebb fokán [kiemelés tőlem – V. B.] élt őseink védelmére egyetlen szót is vesztegetnünk.”⁴³

Az államiság szempontja alapján leértékelődött pogány múlt tovább vesztett a fényéből a 19. század utolsó harmadának kritikus történettudományi felismerései által. Az „ugor–török háborút” a közvélemény kívánalmaival szemben az ugor álláspont képviselői nyerték meg, dicső múltú rokonok híján így az ősmagyarokra való hivatkozás tovább erodálódott. Ráadásul kiderült, hogy Pusztaszeren soha nem tartottak Árpád magyarjai népgyűlést, azaz a korai alkotmányosság mítosza komoly sebet kapott, és a honfoglaló magyarok így egyre kevésbé voltak alkalmasak az államalkotó képesség megtestesítésére. Helyettük a korának nyugat-európai államszervezési mintáit a magyarok körében meghonosító Szent István lett az államideológia alfája, teljesen felváltva Attilát és a hunokat, háttérbe szorítva a 10. századi pogány magyarokat.⁴⁴

Azt az éles szembeállítás, amit Sinkó Katalin,⁴⁵ illetve Árpád von Klimó⁴⁶ az Árpád- és a Szent István-kultusz, tágabb értelemben pedig a katolikus–dunántúli–Habsburg-párti narratíva és a református–kelet-magyarországi–függetlenségi párti narratíva között látott, mindenesetre a 10. század értelmezései között nem sikerült kimutatni. Feltűnő, hogy a pogány magyarok hadjáratai értékelésének dinamikájában a szerzők felekezeti háttere mennyire nem számított. Az apologetikus történetek között találunk született katolikust (Horváth Mihály, Kerékgyártó, Wenzel), zsidó származású katolikust (Fraknoi) és reformátust (Szabó Károly); a kritikus állásponton levők közül Pauler katolikus, Marczali és Acsády zsidó, Borovszky pedig evangélikus volt. Az apologetikus szerzők további diverzitást mutatnak politikai szempontból: katolikus szemléletű és Habsburg-párti volt Fraknoi, Horváth Mihály viszont kritikus a Habsburgokkal szemben. Az összes tárgyalt szerző, akár Árpád, akár Szent István szerepét hangsúlyozta jobban, a két alakot egymással

42 *Szűcs Jenő*: A történeti „eredet”-kérdések és nemzeti tudat. In: *Uő*: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Osiris, Bp., 1997. 339.

43 *Borovszky S.*: i. m. (35. jz.) 124.

44 *Árpád von Klimó*: Nation, Konfession, Geschichte: zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948). Oldenbourg, München. 2003. 92–130.; *Szűcs J.*: i. m. (42. jz.) 339.

45 *Sinkó Katalin*: Árpád kontra Szent István. *Janus* 6. (1989) 1. sz. 42–52.

46 *Klimó, Á.*: i. m. (44. jz.) 50–54.

nem szembeállította, hanem folytonosságot tételezett fel. Az apologetikus, illetve a kritikus megközelítések között a fő különbség abban rejlik, hogy az előbbiek a két uralkodó között eltelt száz évszázadot a nemzeti aranykor, azaz a független, keresztény magyar királyság felé mutató időszaknak értelmezték (kiemelve a korai alkotmányosságot és a korszak erkölcsi normáitól való csekély eltérést), a kritikus narratívát képviselő szerzők viszont a honfoglalás és az államalapítás pozitív korszakai közötti hanyatlásként tekintettek a 10. századra.

A 10. század értelmezését tehát az állam és a nép viszonyának, a szabadság koncepciójának változásai, illetve a felvilágosodástól a romantikán át a század második felének kritikus tudományosságáig vezető út határozta meg. Ezekhez képest a „belső” törésvonalak (protestáns–katolikus stb.) szerepe alárendeltnek tűnik. Mindenesetre az a kérdés még nyitott, hogy ez a megállapítás csupán a jelen esettanulmány magyarázatát nyújtja-e, vagy tágabb összefüggésekben is megállja-e a helyét.

BÁLINT VARGA

THE BARBARIAN PAST AND THE GLORY OF THE NATION

After settling in the Carpathian Basin in the early 10th century, pagan and nomadic Magyar tribes led a series of military campaigns against the organized states of Christian Europe. Based on the changing interpretations of these five decades, this study attempts to answer the question, how 19th century historians tried to interpret „inconvenient” events in a way that they could still insert into the master narrative of the glorious national past, utilizing the required methodology of historiography.

Influenced by Göttingen scholar Ludwig Schlözer, authors of the late Enlightenment in Hungary depicted a rather negative picture about the Magyar raids. They condemned the Magyar campaigns as barbaric deeds, but at the same time used the ancient topos of noble savage to clear from the most negative charges of contemporary German authors.

Romanticism brought about a significant change. In 1836 Mihály Horváth, the most influential romantic historian, wrote a comprehensive study *Parallel between the Magyar nation moving to Europe and the civil and moral culture of Europe*. In this bulky paper, Horváth argued that in the 10th century, Christian people of Europe had already lost their previous freedom but they developed no higher culture yet. Contrarily, Magyars were evidently free, though Christian Europe was somewhat ahead in terms of complexity of social structures and culture. The raids were outcome of the „young age” of the nation. This apologetic tone ruled the mid-19th century Magyar historiography.

The late 19th and early 20th centuries witnessed the rapid development of Hungarian historical scholarship in methods, infrastructure, institutions and number of the staff. Critical historiographical standards became more common. The historians of this period became again critical towards pagan Magyars, whose society was now believed underdeveloped in terms of state-building. The Magyar campaigns were seen by critical historians as individual undertakings, which endangered the national unity.

Two factors explain the change of the paradigm: first, the European intellectual environment, which Hungarian authors followed closely. Second, that the role of the state gained an increasing weight in Hungarian political discourse from the 1870s, replacing the former emphasis on people.

CONTENTS

STUDIES

Károly Goda: „Ecce panis angelorum”. Medieval Corpus Christi Festivities and Processions in Vienna and Buda in a Central European Perspective	183
Péter Tusor: The Primate, the Ban and the Court of Vienna (1663–1664)	219
Orsolya Völgyesi: The Generation of László Szalay in the Lure of Kölcsey	251

WORKSHOP

Viktória Kovács: The Background to the Landowning of the Premonstratensians of Lelesz at Szalóka	265
János Buza: The Draw Bench Thrown into the Danube. On Minting in Hungary before 1526	281
György Kurucz: Interests of Allied Powers, Protestant Sympathies, Military Realities: Prince Rákóczi's Freedom Fight and the English Diplomatic Mediation	299
Bálint Varga: The Barbarian Past and the Glory of the Nation	319
Miroslav Michela: „A Home Should Be a Home to All Its Sons”. Cultural Representations of the Cult of Saint Stephen in Slovakia during the Interwar Period	333

E számunk szerzői

BUZA JÁNOS, az MTA doktora, ny. egy. tanár (Budapesti Corvinus Egyetem) • GODA KÁROLY PhD, posztdoktori ösztöndíjas (Palacký Egyetem, Olomouc) • KOVÁCS VIKTÓRIA, PhD-hallgató (Szegei Tudományegyetem) • KURUCZ GYÖRGY, a történelemtudományok kandidátusa, habil. egy. docens (Károli Gáspár Református Egyetem) • MIROSLAV MICHELA PhD (Prágai Károly Egyetem/Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete) • TUSOR PÉTER, az MTA doktora, egy. docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem), kutatócsoport-vezető (MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája) • VARGA BÁLINT PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VÖLGYESI ORSOLYA PhD, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet